

סרטים בשיעור (תהבולה ספרותית)

טלי תמיר

"חג היום. ילדות קטנות בבגדים יפים עם שכיב מתוח בשיעור וסיכות צבעוניות עוברות במחסום, לא נראה שהן מסתכלות סביבן, הן הולכות קדימה, נותנות יד לאמא".

את תמונת הילדות העוברות במחסום תיארה ליה נרגד, פעילת ארגון הנשים מחסום-watch, בספרה *חורף בקלנדיה*¹, המתעד את המראות והקולות שצברה במשמרותיה במחסום קלנדיה-א-ראם, בחורף 2003. נירגד קוטעת, לרגע, את תיאור שגרת המחסום הקשה שבה "כולם עסוקים במיון קפדני של בני אדם: ימינה, שמאלה, אחורה, קדימה, צפונה, דרומה – אפשר לקרוא לזה איך שרוצים, אבל תמיד יש רק שתי אפשרויות: לך לאן שאתה רוצה, או תחזור למקום שממנו באת".

השמלות הנאות ושכיב השיעור המסורק בלטו לעיניה של הצופה-המתעדת על רקע נופו המאובק והאפרורי של המחסום; תחת מלאכת השיפוט החיילית הקשוחה המחליטה דרכו של מי תצליח ודרכו של מי תחסם צורם הפער בין שתי פיסות המציאות הללו. התיעוד ממשיך ועוקב אחר מבטן של הילדות: "לא נראה שהן מסתכלות סביבן", מציינת הכותבת, "הן הולכות קדימה, נותנות יד לאמא". כאילו מגע ידה של אמא יכול למחוק מן התודעה את זוועת המקום, את כיעורו, את אי-נחיצותו בנוף חייהן של הילדות המקושטות. וכאילו הסיכות הצבעוניות יכולות למחוק, ולו לרגע, את זוועת המקום בעיניה של זו שצופה, מתעדת ומנסה להתערב במציאות שכמעט ואיננה ניתנת לשינוי בזמן הנתון.

נתק דומה מתאר גם רג'א שחאדה בדפי יומנו מימי המצור על רמאללה, שהתפרסמו בספר *כשהדרור הפסיק לשיר*², המתייחס לימי האביב של שנת 2002, כשהטנקים של הצבא הישראלי צרו על המוקאטעה ועל עראפאת היושב בתוכה והטילו עוצר כללי על תושבי העיר. עם תום העוצר הארוך והמתיש לקח שחאדה את שני אחייניו הצעירים, עזיז וטאלה, לחנות הצעצועים, וביקש להטביע בזיכרונם את משמעותו החגיגית של היום הגדול. הדוד ושני האחיינים מגיחים מן הבתים בהם היו עצורים ימים רבים אל תוך העיר המופגזת. בבואם למרכז העיר נרעש שחאדה ממראה בניין החנויות השרוף. אך הילדים – "לא אמרו דבר ולא שאלו שאלות", מציין הדוד הכותב, עורך דין במקצועו, סופר ידוע ופעיל זכויות-אדם ותיק, "חצינו את החניון ועלינו במדרגות אל הקומה הראשית, אל חנות הצעצועים. טאלה קנתה כל מיני דברים לבובה שלה. עזיז לא היה בטוח מה הוא רוצה. את שימת לבו לכד טנק. תחילה נראה שהוא מעוניין לקנות אותה, אבל לאחר בחינה חטופה החליט במהירות שהוא לא רוצה אותה. הוא כבר ראה את הדבר האמיתי. החיקוי היה קלוש מכדי לשמש כמושא לפנטזיה".

¹ ליה נירגד, *חורף בקלנדיה*, חרגול הוצאה לאור, 2004. הציטוטים המובאים במאמר הם מעמ' 16, 17.
² רג'א שחאדה, *כשהדרור הפסיק לשיר, רמאללה במצור – יומן*, הוצאת ידיעות אחרונות, נגד הרוח, סדרה בעריכת יהודה מלצר, 2005. הציטוט המובא במאמר מעמ' 157.

הסבת המבט מתוך תיאור רצוף של מציאות פוליטית קשה ומורכבת אל רגע פשוט בעולמם של ילדים היא תחבולה ספרותית פשוטה ויעילה; מעין בועה של תום הנפתחת בלב המאפליה; אתנחתא רגעית לכותב ולקורא; השלמת הפאזל המורכב של המציאות בפרט שולי לכאורה, אך קיים בזכות עצמו. אך בשני התיאורים הספרותיים הללו שתול פרט מציק ומטריד: הסבת המבט של הילדים והיעדר תגובתם לסיטואציה הקשה שסביבם: כביכול – כך מתואר בשני הטקסטים הללו – הם הולכים קדימה, שקועים בענייניהם-שלהם. אך מה הם רואים באמת? מה נקלט בתודעתם? מה ישקע בזיכרונם? האם יש בכוח ידה של אמא או בכוח מתנותיו של הדוד להפוך את הקש לזהב?

המיצב של נילי אריאלי **יונים פורחות** משתהה בדיוק באותה הדילמה: קבוצת ילדות בנות 9-10 הצועדת בדרכן מבית הספר, או אליו, ילקוטיהן לגבן, שערן מסורק היטב וסרטים לבנים, מסולסלים, מקשטים את צמותיהן הקלועות. כמו הילדות בתיאורה של נירגד – גם הן צועדות קדימה, ואנחנו - הצופים בדמותן המצויירת - רואים אותן מגבן, מנועים מלעקוב אחר מבטן. אך תנודת ראשן המכוונת אל החלל שביניהן, מסמנת מעגל פנימי סגור הפונה אל תוך עצמו. רק ילדה אחת מסבה את ראשה לאחור, אל עבר הצלם והמצלמה, אך גם היא, כחברותיה, מתעלמת מנוף ההריסות המקיף אותן.

נילי אריאלי עובדת על מתח המפגש בין הילדות לבין ההריסות: כמו בחידה אופטית המפגישה בין דימוי לרקע ומתעתעת ביניהם, היא גוזרת את צללית הילדות מתוך נוף ההריסות המקיף אותן, ומבקשת לחשוף את שלד החיבור ביניהן: את סוד האחוה, אולי הנחמה, המקרב אותן זו-לזו ומאפשר להן ללכת קדימה, וכביכול "לא לראות" את האסון הקורס מכל צד.

נילי אריאלי מחריפה את חידת הראייה שלה ומעלימה גם את הילדות עצמן: היא נשארת רק עם הסרטים הלבנים בשיער, אותם היא רוקמת על וילון בצבע תכלת – האם הצליחה? האם נוצר הקסם? האם הפכו הסרטים הלבנים ללהקת יונים לבנות? או, במילים אחרות: האם הצליחה להזליף על הסצנה הקשה הזו אבקת-פיות שתזהיר את רגעי היופי ותדגיש את סדקי התום היומיומיים, אלה שמשרכים את רגליהם בפשטות מבית הספר וחזרה הביתה, בשלווה שפויה, ענווים בסרטים?

מעמד היופי בעיתות אפלה מעמיד שאלה קריטית על טיבו של האדם ויכולתו לשמר בתוכו חיוניות ותקווה. נילי אריאלי מתעקשת להדגיש את המאמץ השביר ומכמיר הלב הספוג בהצהרת היופי הילדותית של הנערות, ומשכפלת את סרטי הקישוט שלהם עד שהפכו לדגם אורנמנטלי. המבט שלה על הנערות שואל על חייהן כמתבגרות במצור. לבושות בבגדי בית הספר התכולים הן נראות כ"ילדות טובות", ממושמות, בעלות ציון "טוב מאוד" בסדר וניקיון – מעין "שלוחה" של תקוות הוריהן לעולם מסודר ונאה, המשוגרת אל-תוך כאוס וחורבן.

במקום אחר במיצב שלה מציבה נילי אריאלי מעין "אנדרטה" פריכה ומתפוררת של קליפות-כדים, ניצבות במרחב, עשויות תחבושות של גבס לבן; סביבה פיסולית המדגישה את החסר יותר מאשר את הקיים. לידה נרקמת על בד כחול "להקת יונים" או סרטים לבנים - מלאכה עדינה וזהירה של רקמה שפויה, המטפלת בפרטים הקטנים. הזעיר והמקושט מתמודדים כאן מול גושי ההרס המונומנטאלי.

ניצחון הפרטים הקטנים הוא שמשמר את החיים בסיטואציה של הכיבוש: כך, מבטא של ליה נירגד המבחין בנוכחות היופי ובמגע היד-בתוך-יד, וכך גם הערותיו המנחמות של ראג'ה שחאדה המתעקש להמשיך ולחוש ב"בוקר אביב יפהפה של אפריל. האוויר כל כך רענן וצלול. הציפורים שרות. אני מגלה שאפילו הגן במצב טוב יותר לאחר שריססתי, השקיתי, וקצת עישבתי". חילופים מהירים של ייאוש ותקווה, תעתוע של יופי והרס, מסיימים את ספרו של שחאדה וכך גם ינוע מבטו של הצופה בתערוכה של נילי אריאלי: מסיטואציה של כיבוש לפנטזיה על שחרור.